

PALEOLITIKUS LŐSZLELETEINK KULTÚRA- ÉS KORMEGHATÁROZÁSÁRÓL

Az 1930–31. évi ásatásokkal megismert első, ságvári lősztelepünk korát és idejét Hillebrand J. magdaleninek határozta meg. A meghatározást a túlnyomóan rénszarvasból álló fauna, a *Pinus montana*-maradványok és nem utolsósorban a telep régészeti leletanyaga adta.¹ Az eszközök között a pengék uralkodnak, mellettük »elvétve akad egy-egy vakarópenge és néhány árvéső». Hillebrand szerint a meghatározásnak a lősz sem mond ellent, J. Bayer felfogásának éppen a ságvári telep példája adja meg cáfolatát.² — Az első ismertetéstől kezdve, — a lelőhely teljes feldolgozása nem történt meg —, valamennyi leírás hangsúlyozza, hogy az aurignaci kultúrának legfontosabb eszközformái, a magas vakarók, ívelt árvésők, körülretusált pengék, gravette-hegyek, nem fordulnak elő Ságváron.³ — A lelőhely, kultúra- és kormeghatározása egyértelműen a nyugati magdaleneni kultúrát jelzi, annyira, hogy az előkerült megmunkált agancsok után az arra jellemző egy- és kétsoros szakákkal ellátott szigonyok, díszített kommandópálcák előkerülése is várható lenne.⁴ A faunisztikai és stratigráfiai szempontok figyelembevételével, a régészeti anyagnak ezzel az értelmezésével a ságvári telep, mint régibb magdaleneni kultúra, »lőszmagdalenien« vált ismertté. A telep kultúra- és kormeghatározása döntően befolyásolta a Szeged-öthalmi⁵, dunaföldvári⁶ leletek meghatározását, és a Pilistől északra fekvő dunapartok számos, még publikálatlan anyagú lősztelepnyomának kultúrába sorolását is.⁷

Első nyíltszíni lősztelepünk meghatározása már 1934-ben kétséges volt⁸, s az aurignaci kultúra gyanúja merült fel. Hillebrandnak az aurignaci kultúrát kizáró megállapításai erre válaszolnak.

Az első két feltárást követő, Gallus-féle ásatások nagy anyaga, maguk az ásatás megfigyelései, sajnos még nem kerültek a szakemberek elé. Csúpan az 1932. és 1935. évi munkáról jelent meg kisebb jelentés⁹, mely továbbra is megerősíti a magdaleneni meghatározást. Lősztelepeink, telepnyomaink kultúra- és időszak-kérdése azonban

így is mindinkább előtérbe került az utóbbi időben. A problémák tisztázását a háború óta jobban megismert délorosz-, ukrán telepek csak még jobban felvetették, — a lőszleleteinkkel való foglalkozást pedig súlyos elhanyagoltságuk is szükségessé tette. — A lelőhelyek teljes feldolgozása, részletes összefoglaló ismertetése még folyamatban van, azonban kultúrájukra és idejükre nézve az eddigi vizsgálatok alapján is szükséges néhány megfigyelés rögzítése.

A ságvári telepet véve kiindulásként, meg kell állapítanunk, hogy leletanyagában nem került elő olyan tárgy, mely a fenti értelemben vett magdaleneni kultúrára kifejezetten jellemző lenne. Nem ismerünk ilyet a későbbi ásatások anyagából sem. Ezzel szemben nem ismerünk olyan eszközt, vagy a telepre vonatkozó egyetlen adatot sem, mely ne fordulna elő, ne lenne hasonló a keleti aurignaci-gravetti kultúrához tartozó telepek, a délorosz-ukrán, a csehszlovák-terület, vagy az onnét nyugatabbra jutott késő-aurignaci kultúrákéhoz. Hillebrand J. az aurignaci kultúrát is annak nyugati, klasszikus formáinak hiánya alapján zárta ki csúpan, — és ilyen valóban nem fordul elő. A hazai, bükki aurignaci kultúra anyagát tartva szem előtt, azt is és annak minden keleti aurignaci kultúrától elütő jellegű kultúra-változatát is joggal zárhatta ki. A sima szélű pengék, szilánksanyag, vagy a csak többé-kevésbé mikrolitikus eszközök azonban a magdaleneni meghatározást sem biztosítják. Az ívelt véső, a mindkét élén retusált vakarópenge, mely utóbbi jellemző a bükki aurignaci kultúra egy részére, valóban hiányzik. Meg kell állapítanunk azonban, hogy a ságvári leletanyagban van magas-vakaró,¹⁰ — és ezek mellett jellemző a pengéknek egyik végükön vakaróvá kidolgozott formája (*grattoir sur bout de lame*), ezek gyakorisága. Analógiáik kétségtelenül nem meghatározói, jellemzői a nyugati aurignaci, sem a hazai bükki aurignaci kultúrának, — de bőségesen találjuk meg őket és jellemzők a Kosztyenki, Borsevo, Gagarino, Gonci, Puškari. stb. keleti

¹ Laczkó, Gaál, Hollendonner, Hillebrand, A. É. XLIV. (1930), 219.

² U. o. 218–219., — Csalogovits, Gaál, Hollendonner, Hillebrand, A. É. XLV. (1931), 245.

³ Laczkó, Gaál, Hollendonner, Hillebrand, I. m. 218–219., Hillebrand J., Der Stand der Erforschung der ältere Steinzeit in Ungarn. Ber. RGK. 24/25. (1934–35), 24., Hillebrand J., Magyarország őskora. Arch. Hung. XVII. (1935), 23.

⁴ Hillebrand J., I. m. A. É. XLIV. (1930), 220.

⁵ Banner J., Az első alföldi palaeolit-lelet. Dolg.

XII. (1936), 7.

⁶ Csalogovits, Őskori leletek Dunaföldváron. Tolna vm. multjából. (1936), 13–14.

⁷ Mottl, Földt. Int. Évk. XXXVI. (1942), 47, 49, 50–54.

⁸ Kadić, Der Mensch zur Eiszeit in Ungarn. (Bp., 1934), 109–110.

⁹ Gallus, A. É. XLIX. (1936), 67–70. — Az ásatások az 1932, 1935–37. években folytak.

¹⁰ Ezt Gallus S. is említi (i. m. 70.), mint már de-generálódó formát.

aurignaci-gravetti lelőhelyeken, a kosztienki kultúra számos telepén, — vagy Moraványon, és sok más csehszlovák területen levő lelőhely, Dolní Věstonice, Miesslingtal, Langmannersdorf, Willendorf (felső rétegek) anyagában. Különösen feltűnőek a véső válfajainak az előbbi késő-aurignaci telepekével meglepően azonos és igen gyakori formái, mellyel ez a telep elűt minden más hazai paleolitikus leletünktől.¹¹ A simaszélű pengék nagy száma, a többi eszközhöz mért aránya, szintén erre a keleti jellegű késő-aurignaci kultúrára mutat. Mellettük az »à dos rabattu« pengék kisebb száma és típusa is megfelel ennek a kultúrának. Lehetséges, hogy ez utóbbiak is megtévesztően hatottak a korábbi kultúrameghatározásnál. Azonban ezek közül is sok példány tulajdonképpen kisméretű gravett-hegy. A mikrolitikának tehát ez a része is, mely a magdaleni kultúrára jellemző lenne, — a gravettek meglétét jelzi. Egyetlen eszközforma az, melyet mint a keleti aurignaci kultúra jellemzőjét hiányolhatnánk, a »pointe à cran«. Ez azonban csak a tőlünk keletre fekvő és a nagyobb telepeken gyakori. A tőlünk északra eső terjedési útján már elég ritka és Felsőmost hatalmas leletanyagában csak két darab¹², a miénkhez hasonló langmannersdorfi telepen pedig egy sem fordul elő. Ennek a típusnak hiányát tehát nem tarthatjuk sem fontosnak, sem pedig véglegesnek az eddigi telepfeltárásaink mellett — A ságvári leletanyag épp úgy elűt hazai aurignaci, mint a magdaleninek nevezhető barlangi lelőhelyeinktől. Utóbbiakban azonban előfordul hatás, továbbélés, továbbfejlődés (?) révén a késő-aurignaci kultúra egy-egy eszköztípusa. Ezt látjuk más olyan területen is, ahol ez a kultúra elterjedt, sőt keleten már a mezolitikum felé is mutatnak.

A késő-aurignaci kultúra telepein előkerült ház-alapok után Ságváron eredménytelenül kutattak. Gallus S. feljegyzéseiben azonban¹³ olyan megfigyeléseket találunk, melyek más téren feltűnően hasonlítanak a külföldi telepekre. Az alsó és felső kultúrrétegre vonatkozóan ugyan nem kapunk tiszta képet, de a tűzhelyek, »parázstartó« lyukak, hamu- és hulladékfészkek, halmok, ezek méretei, a kis eszközkészítő helyek, pattintékokat tartalmazó tűzpadok, az állati maradványok elhelyezkedése, — a kosztienki kultúra területétől a tőlünk nyugatra fekvő telepekig hasonló jelleget mutatnak. — A ságvári telep minden jellegzetessége beleillik a késő-aurignaci lősztelepek kultúrájába. Csatlakozik hozzá valamennyi más leletünk.

A dunaföldvári, valószínűleg kisebb kiterjedésű táborhelyen kevés régészeti lelet került elő, — de nem tér el a Ságvári-telep anyagától. Itt a rénszarvas túlsúlya, (a magdaleni kultúra klaszikus »âge du renne« fogalma) nem befolyásolhatta

a magdaleni meghatározást. Mammutleletével talán még hasonlóbb a külföldi táborhelyekhez. Hasonló a helyzet Szeged—Öthalom esetében is. Itt még a kevés eszköz között is feltűnik a véső-forma. Ez az egyetlen lelőhelyünk, melynek kis kiterjedésű ásatásáról világos képet kapunk, és meghatározását csak Ságvár korábbi, első lősztelepként megismert, nagyobb leletanyaga befolyásolta. Azonban még a kis terjedelmű feltárás is, — és éppen a Ságvárral való azonosítás, elegendőnek látszik arra, hogy meghatározását úgy módosítsuk, mint az előbbiét.

Az eddigi kutatások alapján területileg kissé különállónak tűnik dunaparti telepeink, telepnyomaink sora. Leletanyagukkal azonban az előbbiekhöz tartoznak, sőt a kultúra terjedését Észak felől éppen rajtuk keresztül tételeztük fel.¹⁴ Régebbi adataikat Horváth A. Jánostól ismerjük,¹⁵ majd Mottl M. dunaparti geológiai-paleontológiai bejárásai során végzett megfigyeléseket, kisebb próbaásatásokat. Kulturális kapcsolataikra, keleti aurignaci jellegeikre anyaguk feldolgozása során már rámutattam.¹⁶ Különösen jellegzetes közülük Pilismarót-Öreges dűlő lelőhelye, mely nagy kiterjedésűnek mutatkozik. A csekély mélységben fekvő telepet rénszarvas, ló, mammut-maradványokból álló réteg jelzi. Feltűnő, hogy az eddig ismert leletanyag nagyobb része kész eszköz, a gyártási hulladék viszonylag kevés. Feltűnő a szerszámoknak típusokon belüli egyöntetősége, sokszor egyméretűsége, határozott megmunkálása. A kis próbaásatásokhoz mérten is gazdag leletanyagban pengék, mikro-gravettek és töredékei szerepelnek. Mellettük a kisméretű vakarók a legfontosabbak. Az eszközök több esetben a megtévesztésig beleilleszthetők lennének Borsevo, Gagarino, stb. leletgyűjtésébe. Meghatározása magdaleni, — Ságvár analógiájára.¹⁷ A lelőhely környékén telepnyomokat ismerünk Bánomdűlő és Sárgadomb területén is. — A Szob-ípolyparti telep, ahol Horvát A. J. és Mottl M. mellett Gallus S. is végzett kis próbaásatást,¹⁸ az előbbiekkal azonos jellegű leletanyagot adott. Horváth feljegyzései alapján itt is egy nagyobb kiterjedésű telep remélhető, melyben a kultúrrétegek jellemző anyaga mellett a tűzhelyek, kis kúpalakú halomba rakott díszesebb csigahéjak érdemelnek figyelmet. A tűzhelyek között Horváth egy lapos kövekkel körülrakottat is talált, mely kisebb méretű mása a miesslingtalinak.¹⁹ Eszközformáival Pilismaróthoz, Ságvárhoz s a már említett külföldi lelőhelyekhez kapcsolódik. — Szob-Öregfaludűlő két bizonytalan helyzetben előkerült eszköze²⁰ talán bizonyos kapcsolatokra is mutathat kultúránk terén. Az egyetlen kis vakaró (kifejezetten magas-vakaró) hasonmása az ípoly-

¹¹ Ezek a véső-típusok a késő-aurignaci, gravetti telepek egyik legszembevetőbb jellegzetességei, melyekre K. J. Narr is azzal utal, hogy eddig kevésbé vették őket figyelembe. L.: K. J. Narr, Karten zur älteren Steinzeit Mitteleuropas. Arch. Geogr. II. 3—4. (1951), 115.

¹² L. Zotz, Altsteinzeitkunde Mitteleuropas. (Stuttgart, 1951), 210.

¹³ Orsz. Történeti Múz. Adattár, »Ságvár«.

¹⁴ Gábori, A. É. LXXXI. 1954. 7—8.

¹⁵ Orsz. Történeti Múz. Adattár. »Szob«.

¹⁶ Palaeolitikus telepek nyomai a Szob-váci dunapartokon. (1952.) (Kézirat.) Ugyanezen megállapításokra jutott a kultúra és eredete terén Vértes L. (Az őskőkorszak társadalmának néhány kérdéséről. A. É. 1953. 2. — 93.)

¹⁷ Mottl, i. m. 54.

¹⁸ Gallus, A. É. L. (1937), 137—139. 1.

¹⁹ F. Felgenhauer, Miesslingtal bei Spitz a. d. Donau. Arch. Austr. 1950. 41., Abb. 8.

²⁰ Gallus, i. m. A. É. L. (1937), 77. kép, 1, 3.

parti telepen került elő. A kalcedonból készült, tipikus felső-solutréi levélhegy hasonmása a szeletaiaknak, és a Moravány—Podkovicai hegynek is²¹. Tudjuk, hogy a bükki solutrénre annyira jellemző kalcedonanyag Ságváron és Pilismaróton is megtalálható. — A dunapartok többi lelőhelye, — Zebe-gény három telepnyoma, Nagymaros négy telepnyoma, Nógrádverőce, Vác lőszleletei ugyanannak a kultúrának képviselői, mint a nagyobb telepek. Közülük különösen a nógrádverőcei leletanyag hasonló Pilismaróéhoz.²²

Megállapíthatjuk, hogy lősztelepeink a keleti kapcsolatokat mutató, a tőlünk északra és nyugatra is gyakori, hasonló késő-aurignaci kultúrába tartoznak. Jellegzetességeik ezekhez kapcsolják őket, és amennyiben állandó, hosszabb tartózkodási helyek voltak, számolhatunk lakógödrök előkerülésével is. Művészi tárgyak előfordulása pedig, amit Hillebrand J. is remélt, szintén nem lehetetlen, — ha azok így nem is a klasszikus nyugati magdalenai kultúra termékeként kerülnének felszínre. — A kultúra-meghatározás kérdéseire legutóbb W. Angeli figyelmeztet²³, nem értve, hogy miért tartják Ságvárt magdaleninek és nem késő-aurignacinak. Ez nem az egyetlen megjegyzés, melyre ősrégészeinknek reflektálniuk kell. W. Angeli észrevétele azonban, — mely már régen felvetődött nálunk —, annál figyelemre méltóbb, mivel lősztelepeink leletei publikálatlanok, s így a rájuk vonatkozó adatokat csak a keveset mondó közleményekből ismerhette. Az újabb meghatározást azonban nem cáfolatnak, hanem a Hillebrand munkássága óta eltelt idő eredményének, munkássága továbbfejlesztésének tartom. Helyesen jegyzi meg: összetévesztettük a kultúrát a korszakkal. Ez sajnos, nem egyedülálló jelenség.

Lőszleleteink kormeghatározása, időszakba sorolása nem mutat lényeges eltérést a régebbiektől. Már csak azért sem, mert az időszak-meghatározás elég tág keretek között mozgott. A klasszikus kultúraszemléleten kívül Hillebrandot is az készítette az aurignaci kultúra elvetésére, hogy arra egy enyhe, erdei klíma jellemző. — Lőszlelőhelyeink geológiai szempontból is azonos képet adnak a külföldi, elsősorban a csehszlovák területű telepekkel. Mindegyik a felső lőszrétegben van, mely megfelel Bayer III. lőszének és amely általában a gravetti, késő-aurignaci kultúrát tartalmazza.²⁴ Telepeink, telepnyomaink a felső vályogzóna felett fekszenek. Ez a vályogzóna az utolsó interstadiálisba esik, s ha ezt annak közepére helyezzük

(szubtropusi kilengés), semmiben sem térünk el Bacsák Gy. beosztásától, mely szerint a magdalenai kultúra ideje (ebben a kulturálisan magdaleninek meghatározott Ságvárt, és éppen azt érti) az utolsó szubarktikus és az utolsó glaciális kilengés tartama alatt volt.²⁵ A mikrostratigráfiai vizsgálatok eddigi eredményei arra mutatnak, hogy felső vályogzónánk után még egy humidusabb időszak volt, az utolsó glaciális időszakot bevezető nyugati, csapadékos éghajlati típus. Ebben az időszakban települt Ságvár felső kultúrrétege. Azonban éppen Bacsáknak a csapadékos, erdőképző időszakokra, vályogzónákra vonatkozó beosztása lényegesen régebbre helyezné leleteinket. Az utolsó interstadiális szubtropusi klímátípusa hosszú időtartama mellett annyira kis értékű volt, hogy a lőszképződést a W. II.-től kezdve semmi sem szakította meg. Így az utolsó vályogzóna csak a W. II. bevezető, nyugati szeles, csapadékos, feltöltő része lehetett. Ságvár alsó kultúrrétege közvetlenül a vályogzóna felett fekszik, — s így a W. II.-re lenne helyezhető. A mikrostratigráfiai vizsgálatokkal kimutatott második, vályogzóna nélküli csapadékos időszak, — mely Ságváron kismértékű kettős kilengést mutat, — ebben az esetben a szubtrópusi kilengés lenne, mely alatt azonban erdőződés nem volt. Kultúránk ilyen régebbi időszakra helyezése még nem tekinthető véglegesnek, — ha pedig nagy területekre is általánosítanánk, úgy a külföldi lelőhelyek utolsó vályogzónája (Paudorfi vályog) is régebbre határozná meg a felette lévő kultúrákat. — Lelelőhelyeinket egymáshoz viszonyítva, Pilismarót Ságvár felső kultúrrétegével, Nógrádverőce pedig az alsóval lenne egyidőre tehető. A faunisztikai anyag régebbi ismertetése nem nyújt sokat a kormeghatározás terén. Ságváron, Pilismaróton a rénszarvas uralkodik, ennek korjelző értékéből azonban egyebeken kívül az is levon, hogy éppen egy vadásztelepen érhető a gyakoriságuk. Ságváron Gaál I. különböző lófajtákat is határozott meg (köztük őspanny??), melyek mellett még a mammut szerepel. A rén és mammut együttes előfordulása (Dunaföldvár, Ságvár, Pilismarót) azonban ugyanazon faunafejlődési szakaszt jelzi, — gyakoriságukat pedig a tájtípus is befolyásolja. Szeged-Óthalom mammutvadásztelepéről, a kisméretű feltárás alapján azt sem állíthatjuk, hogy más volt a gazdasági alap, mint a rénvadásztelepen. A dunaparti lelőhelyek rétegenként különválasztott faunaanyagát nem ismerjük, így egyelőre kevés támpontunk lehet a paleontológiai kor-

gontól nyugatra húzódó Dunaparton lehet reményünk lőszleletekre, már a terület földrajzi fekvése miatt is.

²³ W. Angeli, Der Mammutjägerstation von Langmannersdorf a. d. Perschling. Mitt. der. Prähist. Kommission der Österr. Akad. Wien. 1952/53., 58.

²⁴ J. Skutíl, Přehled českého paleolitika a mesolitika. Sborník Národ. Mus. v Praze. VI. (1952.) 89. J. Pelíšek beosztása, — K. J. Narr, Löss, Terasse und paläolithische kulturen. Germania. 1951. 248., U. a., Zur Stand der quartär-stratigraphische Forschungen. Germania. 1951. 68.

²⁵ Bacsák Gy., Az interglaciális korszakok értelmezése. Az időjárás. 1940, 1—6. füzet, 16, 18. — Bacsák rendszerének továbbfejlesztése különösen sok segítséget nyújt a kormeghatározáshoz.

²¹ L. Zolt, Das Paläolithikum des unteren Waagtales. Quartär. II. (1939), 90. — A későbbi, F. Vlk által végzett mentőásatás anyagáról Zolt szintén kimutatta a magyar területtel való kapcsolatot (Neue Funde aus dem Aurignacien-Lössrasplatz in der Slowakei, WPZ. 1939. 53—54.) újabban azonban a pldemost solutrénhez kapcsolják ezt az eszközt. (L.: G. Freund, Die Blattspitzen des Paläolithikums in Europa. Quartär Bibliothek. I. Bonn. 1952. 247.) A Moravány-Díha-típusú solutrén, melyhez Herman O. Miskolc, Petőfi-utcai nyárfalevél alakú hegye tartozik, (Zolt, Altsteinzeitkunde. 186., G. Freund, i. m. 252.) már valamivel régebbi a késő-aurignaciennél. (L.: L. Zolt — G. Freund, Die paläolithische und mesolithische Kulturentwicklung in Böhmen und Mähren. Quartär. V. (1951), 31.

²² Az eddigi telepnyomok után különösen az Eszter-

meghatározáshoz. Több reménnyel nézhetünk talán a molluszkavizsgálatok elé, melyek már mutattak fel másutt bizonyos eredményeket.²⁶

Késő-aurignaci lősztelepeinknek ez a stratigráfiai kormeghatározása azt is jelenti, hogy egyidőben éltek, legalább részben a Szeleta felső-solutréi kultúrájával. A kultúrák és területek közötti kapcsolatra nemcsak a telepeinken található obszidián, — Ságváron, Pilismaróton a kalcedon-nyersanyag utalhat, hanem solutréi jellegű eszközformák is, (Pilismarót, Ságvár, Langmannersdorf, Willendorf 6—9)²⁷ ezenkívül az útjelzőként ható szobi levélhegy Moravány-Podkovicáig. Ez egy időszakba

esett Dolní Vestonice, Předmost, Moravány, Langmannersdorf, Miesslingtal s más lelőhelyek késő-aurignaci kultúrájával. Érdekes viszont, hogy a szeletai felső-solutréén egyetlen csipkézett élű pengéjének hasonmásait, — melyet hazai lelőhelyről más-honnet nem ismerünk, — Dolní Vestonice, Pollau, Zamostea, Kosztyenki IV. leletanyagában találjuk meg. Ez utóbbi tipológiai összefüggés talán csak látszólagos. Lősztelepeink kultúrája azonban stratigráfiailag is egyértelműen megfelel a rokon késő-aurignaci lelőhelyeknek.²⁸

Gábori Miklós

SUR LA DÉTERMINATION DE LA CIVILISATION ET DE L'ÉPOQUE DE NOS TROUVAILLES DE LOESS PALÉOLITHIQUES

Le premier gisement de loess de Ságvár nous est connu par les fouilles de 1930—31. D'après la faune se composant surtout de rennes, et d'après les débris de *Pinus montana* ainsi que sur la base des trouvailles archéologiques, J. Hillebrand a déterminé ce gisement comme magdalénien. Cette détermination a rattaché le gîte au magdalénien occidental classique, à tel point que Hillebrand a attendu des recherches ultérieures la présence de harpons à une et deux rangées de barbelures et d'objets artistiques. L'identification de la civilisation de Ságvár a influencé de manière décisive la détermination de Szeged—Óthalom, de Dunaföldvár et des vestiges de gîtes de la rive du Danube, gîtes dont les trouvailles sont encore inédites. Les recherches de gisements de loess passant de plus en plus au premier plan nous amènent à fixer quelques observations avant de faire l'étude méthodique et synthétique, du point de vue de l'archéologie et de la stratigraphie. — Le gisement de Ságvár n'a fourni aucun objet expressément caractéristique du magdalénien occidental. Par contre, nous ne connaissons pas d'objets et de données provenant de ce gîte qui ne seraient connus ou ne seraient semblables à ceux des gîtes genre Gravette aurignacien tardif, de caractère oriental — c'est à dire des territoires tchécoslovaques, autrichiens et de la Russie Méridionale. Les formes des outils et leur nombre proportionnel indiquent que nous pouvons rattacher ce gîte à la civilisation mentionnée ci-dessus. Les trouvailles peuvent être comparées surtout à celles de Kosztyenki, Gagarino, Puskari, — Moravány, Dolní Vestonice, Miesslingthal, Langmannersdorf et Willendorf II (couches supérieures). Seul le type de la pointe à cran y fait défaut, ce qui d'ailleurs dans le cas de Ságvár n'est pas d'une importance décisive. Bien que des fondements d'habitats ne soient pas encore apparus, les notes de fouilles de S. Gallus contiennent plusieurs données qui — par l'emplacement des fourneaux, des trous de «brasiers», des foyers de cendre et de déchets — denotent une analogie frappante avec les données des gîtes aurignaciens tardifs genre Gravette. Nous rattachons les trouvailles de loess de Dunaföldvár et de Szeged—Óthalom également à cette sphère de civilisation. L'exploration de ces gisements, a été négligée ainsi que ceux connus par les formations de loess des rives du Danube entre Szob et Vác. M. A. J. Horváth et Mme Marie Mottl ont entrepris quelques fouilles

d'essai sur ce territoire et en ont fait plusieurs observations. Parmi les gîtes situés sur les rives du Danube, ceux de Pilismarót—Óregekdülő et de Szob—Ipolyart sont particulièrement importants. Le premier paraît être de grandes dimensions et a livré pour la plupart des outils et peu de débris. L'identité des formes et des dimensions des outils est frappante : leur type est souvent ressemblant à s'y méprendre à celui des gîtes aurignaciens tardifs orientaux. À la proximité de ce gîte nous notons des vestiges paléolithiques provenant de deux endroits. — Les trouvailles du gîte de Szob—Ipolyart comportent des lames, des racloirs carénés et des instruments microlithiques. Les fouilles d'essai plus anciennes ont fourni, outre les outils, des coquilles d'escargots entassées et des fourneaux. L'un des fourneaux entouré de pierres est la réplique de petite dimension de celui de Miesslingthal. A un autre endroit de Szob il a été trouvé une pointe de feuille solutréenne type Szeleta et un petit grattoir caréné. — Les autres gîtes des rives du Danube : les vestiges de trois gîtes à Zebegény, de quatre à Nagymaros, ainsi que les trouvailles de Vác et de Nógrádverőce représentent la même civilisation que les précédentes, civilisation qui est arrivée chez nous en passant par le territoire tchécoslovaque, situé plus au nord. — M. W. Angeli a attiré récemment notre attention sur la question de la détermination des civilisations. Ses observations sont d'autant plus précieuses que le matériel complet des trouvailles est encore inédit et que sans connaître les détails de ce matériel, il nous guide sur ces questions soulevées depuis longtemps, et malheureusement négligées. — Les gisements présentent également au point de vue géologique, une image identique aux gisements de l'étranger, et surtout à ceux des territoires tchécoslovaques. Ils se trouvent tous dans la couche supérieure. Nous datons le zone de torchis située au-dessous de ceux-ci, du dernier interstadial, ou du milieu de celui-ci (type de climat subtropical). Les examens microstratigraphiques effectués dernièrement dans les gisements signalent dans le loess d'apparence uni, au-dessus de la couche de torchis, encore une période avec précipitations (sans couche de torchis), dans laquelle s'est établie par exemple la couche supérieure de la civilisation de Ságvár. Cette période peut être considérée comme la période venteuse, pluvieuse occiden-

²⁶ Horváth A., Malakológiai tanulmány a Dunai-Tisza köz déli részének felső pleisztocén rétegeiből. Kézirat. — V. Ambroz, V. Ložek, F. Prošek) Pleistocène récent aux environs de Moravany près Piešťany sur le Váh. *Anthropozoikum*. I. (1951), 120—134., 140.

²⁷ W. Angeli, i. m. 42. — K. Kromer, Bayers »Willendorf II.« Grabung im Jahre 1913. *Arch. Austr.* 1950. Heft. 5. 77.

²⁸ K. Absolon, Nouvelle station aurignacienne en

Moravie. *Rev. Anthr.* 1927. Fig. 3. — J. Bayer, Die Mammutjägerstation im Löss bei Pollau. *Die Eiszeit*. I. (1924), Taf. I. — C. Ambrojevici—R. Popovici, Zamostea i am Cerurus, eine jungpaläolithische Fundstelle Nord-Rumäniens. *Dacia*. V—VI. (1935—36). Abb. 5. A leletanyag szintén keleti késő-aurignacienbe tartozik. (U. o., 35.) — A. N. Rogacsev, Egy felsőpaleolitikus ősközösségi lakóépület maradványai a Don mellei Kosztyenki falunál. *Szovj. Rég.* V—VI. (1953), 9. ábra, 13.

tale, introduisant le glaciaire W. 3. Les examens donnent une image semblable pour plusieurs endroits. — Nous pouvons donc situer nos civilisations dans la deuxième moitié de l'interstadaire W. 2.—3., et en partie dans la première partie de la dernière oscillation glaciaire. Or, d'après la méthode de Gy. Bacsák nos civilisations pourraient être situées dans une époque plus reculée. Le type de climat subtropical d'amplitude mineure du dernier interstadial n'a pas empêché la formation du loess, ainsi la couche supérieure de torchis est la période

introduisant le W. 2., et notre oscillation avec précipitations sans couche de torchis serait le type de climat subtropical qui a suivi plus tard, période dans laquelle il n'y avait pas de formation de forêts. Quant aux civilisations, nos trouvailles peuvent être considérées en tout cas comme contemporaines du solutréen supérieur de Szeleta et sont grosso modo du même âge que les gîtes des civilisations analogues de Morvány—Podkovic, Dolni Vestonic, Langmannersdorf, etc.

M. Gábori